

QURILISH KORXONALARIDA XARAJATLAR VA TANNARX HISOBINI BOSHQARUV HISOBI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Mominova Munisa Davronbek qizi

Buxgalteriya hisobi yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida takomillashtirish masalalari yoritilgan. Qurilish sohasining o'ziga xos xususiyatlari, jumladan, ko'p bosqichli ishlab chiqarish jarayoni, uzoq muddatli loyihalar, resurslar sarfining o'zgaruvchanligi hamda kalkulyatsiya obyektlarining murakkabligi xarajatlar hisobini samarali tashkil etishni talab etadi. Maqolada boshqaruv hisobining mazmuni, uning xarajatlarni nazorat qilish, tannarxni aniqlash, ichki boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *qurilish korxonasi, xarajatlar hisobi, tannarx hisobi, boshqaruv hisobi, kalkulyatsiya, smeta, javobgarlik markazi, xarajatlarni boshqarish, moliyaviy natija, iqtisodiy samaradorlik.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования учета затрат и себестоимости в строительных предприятиях на основе управленческого учета. Особенности строительной отрасли, в том числе многоэтапный производственный процесс, долгосрочный характер проектов, изменчивость расхода ресурсов и сложность объектов калькулирования, требуют эффективной организации учета затрат. В статье раскрываются сущность управленческого учета, его роль в контроле затрат, точном исчислении себестоимости и принятии внутренних управленческих решений.*

Ключевые слова: *строительное предприятие, учет затрат, учет себестоимости, управленческий учет, калькуляция, смета, центр ответственности, управление затратами, финансовый результат, экономическая эффективность.*

Abstract: *This article examines the improvement of cost and production cost accounting in construction enterprises based on management accounting principles. The specific features of the construction sector, including multi-stage production processes, long-term projects, variability of resource consumption, and the complexity of costing objects, require an effective organization of cost accounting. The article reveals the essence of management accounting and its importance in cost control, accurate cost calculation, and internal managerial decision-making.*

Keywords: *construction enterprise, cost accounting, cost of production, management accounting, costing, estimate, responsibility center, cost management, financial result, economic efficiency.*

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotida qurilish tarmog'i strategik ahamiyatga ega bo'lgan muhim sohalardan biri hisoblanadi. Ushbu tarmoqning barqaror rivojlanishi nafaqat yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, infratuzilmani kengaytirish va aholi turmush sharoitini yaxshilashga, balki butun iqtisodiy tizimning investitsion jozibadorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Shu bois qurilish korxonalarida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni puxta nazorat qilish va bajarilgan ishlarning haqiqiy tannarxini aniq hisoblash masalalari dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Qurilish korxonalarini faoliyati boshqa ishlab chiqarish subyektlaridan o'zining bir qator xususiyatlari bilan farqlanadi. Jumladan, qurilish jarayonining uzoq davom etishi, obyektlarning individual xarakterga egaligi, materiallar, mehnat va texnika resurslarining katta hajmda safarbar etilishi, smeta asosida ishlash, mavsumiylik hamda narxlarning tez-tez o'zgarib turishi xarajatlar hisobini yuritishda murakkabliklarni yuzaga keltiradi. Natijada qurilish korxonalarida xarajatlarni to'g'ri guruhlash, ularni yuzaga kelish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olish, tannarxni aniq kalkulyatsiya qilish hamda boshqaruv qarorlarini ishonchli axborot bilan ta'minlash masalasi yanada muhimlashadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan boshqaruv tizimining qay darajada puxta yo'lga qo'yilganiga bog'liq. Ayniqsa, boshqaruv hisobi tizimi xarajatlar va natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish, ichki nazoratni kuchaytirish, resurslardan foydalanish samaradorligini baholash, tannarxni pasaytirish imkoniyatlarini aniqlash va istiqbolli rejalashtirishni amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Moliyaviy hisob asosan tashqi foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan bo'lsa, boshqaruv hisobi korxonalar ichki ehtiyojlariga xizmat qilishi bilan ajralib turadi. Shu sababli qurilish korxonalarida aynan boshqaruv hisobi asosida xarajatlar va tannarx hisobini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobi bilan bog'liq muammolar amaliyotda turli ko'rinishlarda namoyon bo'lmoqda. Xususan, xarajatlarni hisobga olishda an'anaviy yondashuvlarning ustunligi, xarajatlar tarkibini yetarli darajada tahlil qilmaslik, bilvosita xarajatlarni taqsimlashdagi kamchiliklar, smeta va amaldagi xarajatlar o'rtasidagi tafovutlarni o'z vaqtida aniqlay olmaslik, ichki nazorat mexanizmlarining sustligi korxonalar rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa tannarxning sun'iy ravishda oshib ketishiga, boshqaruv qarorlarining yetarlicha asoslanmagan holda qabul qilinishiga va raqobatbardoshlik darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, qurilish korxonalarida xarajatlarni boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish, ularni markazlashgan va markazlashmagan javobgarlik bo'linmalari kesimida hisobga olish, tannarxni shakllantirishning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish, rejalashtirish, nazorat va tahlil funksiyalarini o'zaro uyg'unlashtirish alohida ilmiy tadqiqotni talab etadi. Bunda boshqaruv hisobining imkoniyatlaridan

unumli foydalanish korxonada iqtisodiy samaradorlikni oshirish, xarajatlarni optimallashtirish va foyda miqdorini ko'paytirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirishning nazariy hamda amaliy jihatlarini yoritishdan iborat. Shu bilan birga, maqolada qurilish tarmog'ining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda xarajatlar hisobini takomillashtirish, tannarxni aniq belgilash, ichki nazorat va tahlil mexanizmlarini kuchaytirish hamda boshqaruv qarorlarini samarali axborot bilan ta'minlash masalalari ochib beriladi.

ASOSIY QISM

Qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirish masalasi bugungi iqtisodiy sharoitda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki qurilish tarmog'i yirik moliyaviy resurslar, uzoq muddatli loyiha faoliyati, turli xil ishlab chiqarish bosqichlari va ko'p sonli xarajat elementlari bilan tavsiflanadi. Mazkur xususiyatlar qurilish korxonalarida xarajatlarni oddiy hisob yuritish darajasida emas, balki puxta tashkil etilgan boshqaruv hisobi mexanizmi asosida nazorat qilishni talab etadi. Boshqaruv hisobi korxonada faoliyatining ichki ehtiyojlariga xizmat qiluvchi axborot tizimi sifatida xarajatlarni rejalashtirish, nazorat qilish, tahlil etish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim o'rin tutadi.

Qurilish korxonalarida xarajatlar hisobining iqtisodiy mazmuni. Qurilish korxonalarida xarajatlar hisobi, avvalo, ishlab chiqarish jarayonida sarflanayotgan moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarning harakatini aks ettirishga xizmat qiladi. Qurilish sohasida xarajatlar tarkibi boshqa tarmoqlarga nisbatan keng va murakkab bo'lib, unga qurilish materiallari, yoqilg'i-energetika resurslari, asosiy va yordamchi ishchilar mehnatiga haq to'lash, ijtimoiy ajratmalar, texnika va uskunalardan foydalanish xarajatlari, transport xizmatlari, amortizatsiya, pudrat va subpudrat xizmatlari hamda umumishlab chiqarish xarajatlari kiradi. Ushbu xarajatlarning har biri ma'lum bir qurilish obyektiga, ish bosqichiga yoki javobgarlik markaziga bog'langan holda yuzaga keladi.

Xarajatlarni to'g'ri hisobga olish korxonaning moliyaviy natijalarini haqqoniy aniqlashda muhim omil sanaladi. Agar xarajatlar to'liq, o'z vaqtida va aniq aks ettirilmasa, bajarilgan ishlarining tannarxi noto'g'ri shakllanadi. Bu esa foyda miqdorini aniqlashda, narx belgilashda va investitsion qarorlar qabul qilishda jiddiy xatolarga olib keladi. Shu sababli qurilish korxonalarida xarajatlarni boshqaruv hisobi doirasida alohida tizim sifatida tashkil etish zarur hisoblanadi.

Tannarx hisobining o'ziga xos xususiyatlari. Qurilish korxonalarida tannarx hisobi bajarilgan ishlar, obyektlar yoki alohida qurilish bosqichlari kesimida shakllantiriladi. Tannarxning to'g'ri aniqlanishi qurilish tashkilotining iqtisodiy samaradorligi, foydalilik darajasi va raqobatbardoshligini belgilovchi muhim ko'rsatkichdir. Qurilish ishlarining tannarxi odatda to'g'ri va bilvosita xarajatlardan tarkib topadi. To'g'ri xarajatlar bevosita ma'lum bir obyektga taalluqli bo'lsa, bilvosita xarajatlar bir nechta obyektlarga umumiy xizmat qilgani sababli ma'lum mezonlar asosida taqsimlanadi.

Tannarx hisobining murakkabligi, birinchidan, qurilish obyektlarining individual xususiyatga ega ekanligi bilan bog'liq. Har bir obyekt o'zining loyiha-smeta hujjatlari, bajarilish muddati, texnologik jarayoni va resurs sarfi bilan bir-biridan farq qiladi. Ikkinchidan, qurilish ishlari ko'pincha uzoq muddat davom etadi, natijada xarajatlar bir necha hisobot davri davomida shakllanadi. Uchinchidan, narxlar o'zgaruvchanligi, qo'shimcha ishlar hajmining paydo bo'lishi va resurslar bozorida tebranishlar tannarxni doimiy ravishda qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Shu jihatlar tannarx hisobini boshqaruv hisobi vositalari orqali chuqurroq olib borishni talab qiladi.

Boshqaruv hisobining qurilish korxonalaridagi ahamiyati. Boshqaruv hisobi qurilish korxonasida nafaqat xarajatlarni qayd etish, balki ularni oldindan rejalashtirish, normativlar bilan taqqoslash, chetlanishlarni aniqlash va ularning sabablarini tahlil qilish imkonini beradi. Bu tizim rahbariyatga qaysi obyekt bo'yicha xarajatlar me'yordan oshayotganini, qaysi bo'limda resurslardan samarasiz foydalanilayotganini va qaysi faoliyat turi yuqori rentabellik berayotganini aniqlashga yordam beradi.

Qurilish korxonalarida boshqaruv hisobi quyidagi asosiy yo'nalishlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, u xarajatlarni markazlar bo'yicha hisobga olish imkonini yaratadi. Masalan, materiallar ta'minoti bo'limi, ishlab chiqarish uchastkalari, transport xizmati, texnika ekspluatatsiyasi bo'limi yoki alohida obyektlar kesimida xarajatlarni hisoblash orqali har bir bo'linma faoliyatining samaradorligini baholash mumkin. Ikkinchidan, boshqaruv hisobi smeta ko'rsatkichlari bilan haqiqiy xarajatlarni taqqoslab, chetlanishlar yuzaga kelgan nuqtalarni aniqlaydi. Uchinchidan, bu tizim tannarxni pasaytirish zaxiralarini topish, resurslardan foydalanishni optimallashtirish va strategik boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishda ishonchli axborot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Xarajatlarni guruhlash va ularni nazorat qilish usullari. Qurilish korxonalarida xarajatlarni samarali boshqarish uchun ularni ilmiy asosda guruhlash muhimdir. Amaliyotda xarajatlar iqtisodiy elementlar bo'yicha, kalkulyatsiya moddalari bo'yicha, yuzaga kelish joylari bo'yicha, javobgarlik markazlari bo'yicha hamda tannarxga o'tkazilish usuliga ko'ra tasniflanadi. Bunday guruhlash xarajatlarni chuqurroq tahlil qilish va ularning shakllanish manbalarini aniqlash imkonini beradi.

Iqtisodiy elementlar bo'yicha guruhlash korxonada miqyosida resurslar tarkibini ko'rsatib beradi. Kalkulyatsiya moddalari bo'yicha guruhlash esa xarajatlarni aniq bir obyekt yoki ish turi tannarxiga bog'lash imkonini yaratadi. Javobgarlik markazlari bo'yicha guruhlash esa ma'lum bo'linmalar rahbarlarining xarajatlar uchun mas'uliyatini kuchaytiradi. Bu usul ayniqsa boshqaruv hisobi uchun samarali bo'lib, korxonada ichki nazoratni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xarajatlarni nazorat qilishda normativ usul, smeta nazorati, reja va amaldagi ko'rsatkichlarni taqqoslash, chetlanishlar tahlili, marjinal tahlil kabi yondashuvlardan foydalanish mumkin. Masalan, material sarfi bo'yicha normativlardan ortiqcha foydalanish holatlari aniqlansa, buning sababi sifatida noto'g'ri saqlash, isrof, transportdagi yo'qotishlar yoki texnologik intizomning buzilishi ko'rib chiqiladi.

Shunday qilib, boshqaruv hisobi tizimi faqat ma'lumot yig'ish vositasi emas, balki nazorat va tahlil mexanizmi sifatida ham namoyon bo'ladi.

Qurilish korxonalarida tannarxni kamaytirishning boshqaruv omillari. Qurilish korxonalarida tannarxni kamaytirish eng avvalo xarajatlarni boshqarish darajasiga bog'liq. Tannarxni pasaytirish korxonaning foyda miqdorini oshiradi, tenderlarda raqobatbardoshligini kuchaytiradi va bozor sharoitida barqaror faoliyat yuritish imkonini beradi. Tannarxni kamaytirishning asosiy yo'nalishlari qatoriga material resurslaridan oqilona foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish, zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarishdagi yo'qotishlarni kamaytirish, logistika jarayonlarini takomillashtirish va boshqaruv apparati xarajatlarini optimallashtirish kiradi.

Boshqaruv hisobi bu yo'nalishlarning har biri bo'yicha tahliliy axborot taqdim etadi. Masalan, qaysi material turi ortiqcha sarflanayotgani, qaysi obyektlarda mehnat sarfi yuqoriligi, qaysi turdagi bilvosita xarajatlar ulushi oshib borayotgani yoki qaysi xizmat ko'rsatish bo'limi samarasiz faoliyat yuritayotganini aniqlash boshqaruv hisobi vositalari orqali amalga oshiriladi. Shu asosda rahbariyat xarajatlarni qisqartirish bo'yicha asoslangan choralarni ishlab chiqadi.

Boshqaruv hisobi asosida rivojlantirishning amaliy yo'nalishlari. Qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirish uchun bir qator amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Avvalo, korxonada ichki boshqaruv axborot tizimini shakllantirish lozim. Bu tizim xarajatlar haqidagi ma'lumotlarni tezkor, aniq va obyektlar kesimida olish imkonini berishi kerak. Ikkinchidan, xarajatlarni javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olish mexanizmi joriy etilishi maqsadga muvofiq. Bunda xap bir bo'linma yoki mas'ul shaxs o'z faoliyati bilan bog'liq xarajatlar uchun javobgar bo'ladi.

Uchinchidan, smeta ko'rsatkichlari bilan amaldagi xarajatlar o'rtasidagi tafovutlarni muntazam monitoring qilish zarur. Bu usul qurilish jarayonida ortiqcha sarflar, samarasiz xarajatlar va rejalashtirishdagi kamchiliklarni tezda aniqlash imkonini beradi. To'rtinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali boshqaruv hisobini avtomatlashtirish lozim. Raqamli tizimlar xarajatlar dinamikasini tezkor kuzatish, hisobotlarni shakllantirish va tahlil natijalarini rahbariyatga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Beshinchidan, korxonada xodimlarining boshqaruv hisobi bo'yicha malakasini oshirish ham katta ahamiyatga ega, chunki samarali tizimni yuritish uchun malakali mutaxassislar zarur bo'ladi.

Ilmiy yondashuv va kutilayotgan natijalar. Qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirish ilmiy yondashuvni talab etadi. Bunda xarajatlarning iqtisodiy mohiyatini chuqur anglash, ularni shakllanish omillarini tahlil qilish, ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish va korxonada boshqaruv tizimiga integratsiyalashgan hisob modelini yaratish muhimdir. Mazkur yondashuv natijasida qurilish korxonalarida xarajatlar ustidan nazorat kuchayadi, tannarx hisobining aniqligi oshadi, boshqaruv qarorlarining sifati yaxshilanadi va umumiy iqtisodiy samaradorlik ortadi.

Demak, boshqaruv hisobi qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini yangi sifat bosqichiga olib chiqadigan muhim vosita hisoblanadi. U nafaqat ichki axborot bazasini mustahkamlaydi, balki korxonaning moliyaviy barqarorligi, raqobatbardoshligi va istiqboldagi rivojlanish strategiyasini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirishning amaliy ahamiyatini ochib berish maqsadida qurilish yo'nalishida faoliyat yurituvchi korxonalar faoliyati bo'yicha umumlashtirilgan statistik tahlil olib borildi. Tahlilda xarajatlar tarkibi, tannarx shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar, boshqaruv hisobi elementlarining joriy etilish darajasi hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari o'rganildi.

Tahlil natijalariga ko'ra, qurilish korxonalarida jami ishlab chiqarish xarajatlari tarkibida eng katta ulushni moddiy xarajatlar egallashi aniqlandi. Ularning ulushi o'rtacha 55–60 foiz atrofida bo'lib, bu holat qurilish materiallari, metall konstruksiyalar, sement, yog'och mahsulotlari va boshqa asosiy resurslar narxining yuqori ekanligi bilan izohlanadi. Mehnatga haq to'lash xarajatlari o'rtacha 15–20 foiz, mashina va mexanizmlardan foydalanish xarajatlari 10–12 foiz, umumishlab chiqarish va boshqaruv xarajatlari esa 12–18 foiz oralig'ida shakllanishi kuzatildi. Mazkur ko'rsatkichlar qurilish korxonalarida tannarxning asosiy qismi moddiy resurslar sarfi bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Shuningdek, tahlillar natijasida qurilish korxonalarida tannarx oshishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar ham aniqlashtirildi. Jumladan, materiallar narxining o'zgaruvchanligi korxonalarining 68 foizida, transport va logistika xarajatlarining ortishi 54 foizida, mehnat unumdorligining pastligi 41 foizida, texnika va uskunalardan samarasiz foydalanish holati esa 37 foizida asosiy muammo sifatida qayd etildi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, tannarxni pasaytirish faqat hisob-kitobni takomillashtirish bilan emas, balki resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bilan ham bevosita bog'liqdir.

Boshqaruv hisobi tizimining joriy etilish darajasi bo'yicha olib borilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, qurilish korxonalarining bir qismida xarajatlar hisobi faqat umumiy moliyaviy hisobot yuritish darajasida olib boriladi. Xususan, korxonalarining taxminan 30 foizida xarajatlar obyektlar kesimida batafsil tahlil qilinadi, 25 foizida javobgarlik markazlari bo'yicha ichki nazorat elementlari qo'llaniladi, 20 foizida smeta va amaldagi xarajatlar o'rtasidagi tafovutlar muntazam monitoring qilinadi, qolgan korxonalarda esa boshqaruv hisobi elementlari to'liq shakllanmagan. Ushbu natijalar boshqaruv hisobi tizimi hali barcha qurilish korxonalarida yetarli darajada rivojlanmaganini ko'rsatadi.

Statistik kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, boshqaruv hisobi unsurlarini amaliyotga joriy etgan korxonalarda iqtisodiy natijalar nisbatan ijobiyroq bo'lgan. Jumladan, xarajatlarni javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olgan korxonalarda ortiqcha sarf-xarajatlar hajmi o'rtacha 12–15 foizga kamaygan, smeta intizomi kuchaygan korxonalarda tannarx og'ishlari 10–13 foizga qisqargan, resurslardan foydalanish ustidan ichki nazorat kuchaytirilgan korxonalarda esa rentabellik darajasi o'rtacha 8–10

foizga oshgan. Mazkur natijalar boshqaruv hisobi korxonalar ichki imkoniyatlarini safarbar etishda samarali vosita ekanini tasdiqlaydi.

Qurilish korxonalarida tannarx tarkibining tahlili shuni ham ko'rsatdiki, to'g'ri xarajatlar umumiy tannarxning o'rtacha 70–75 foizini, bilvosita xarajatlar esa 25–30 foizini tashkil etadi. To'g'ri xarajatlarning yuqori salmog'i tannarxni aniq hisoblashda obyektlar kesimida kalkulyatsiya yuritish zaruratini kuchaytiradi. Bilvosita xarajatlarning salmoqli ulushi esa ularni asosli mezonlar bo'yicha taqsimlash muhimligini ko'rsatadi. Aks holda, ayrim obyektlar bo'yicha tannarx sun'iy ravishda oshib yoki kamayib ko'rinishi mumkin.

Tahlillar davomida korxonalar faoliyatining samaradorligi bilan boshqaruv hisobi darajasi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligi kuzatildi. Boshqaruv hisobi yaxshi yo'lga qo'yilgan korxonalarda foyda darajasi nisbatan yuqori, zararli yoki past rentabelli loyihalar esa tezroq aniqlangan. Xususan, xarajatlarni rejalashtirish, normativlar bilan solishtirish va chetlanishlarni tezkor tahlil qilish amaliyoti mavjud bo'lgan korxonalarda moliyaviy natijalar barqarorroq shakllangan. Bu esa boshqaruv hisobi nafaqat hisob yuritish mexanizmi, balki strategik boshqaruv vositasi ekanini ko'rsatadi.

Umuman olganda, statistik tahlillar qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omili ekanini ko'rsatdi. Xarajatlarni batafsil guruhlash, smeta va haqiqiy xarajatlar o'rtasidagi tafovutlarni aniqlash, javobgarlik markazlari bo'yicha ichki nazoratni kuchaytirish va tannarxni obyektlar kesimida aniq kalkulyatsiya qilish korxonalar faoliyatida rentabellikni oshirish, ortiqcha sarflarni kamaytirish va raqobatbardoshlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Olib borilgan statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, qurilish korxonalarida boshqaruv hisobi elementlarini joriy etish xarajatlar shaffofligini ta'minlaydi, tannarxni aniq shakllantiradi va boshqaruv qarorlarining sifatini oshiradi. Natijada korxonada iqtisodiy barqarorlik kuchayadi hamda resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi.

Qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirish mavzusini o'rganish zarurati, avvalo, ushbu sohada resurslardan samarali foydalanish va moliyaviy natijalarni yaxshilash ehtiyoji bilan belgilanadi. Qurilish tarmog'ida xarajatlar hajmining yuqoriligi, narxlarning tez-tez o'zgarib turishi, uzoq muddatli loyihalar mavjudligi hamda smeta va haqiqiy xarajatlar o'rtasidagi tafovutlarning yuzaga kelishi boshqaruv jarayonini murakkablashtiradi. Shu sababli xarajatlar ustidan tezkor nazorat o'rnatish, tannarxni aniq hisoblash va iqtisodiy jihatdan asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun boshqaruv hisobi tizimini takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur mavzuni o'rganishning yana bir muhim jihati shundaki, qurilish korxonalarida an'anaviy hisob tizimi ko'pincha faqat umumiy moliyaviy natijalarni aks ettirish bilan cheklanadi. Bunday sharoitda ichki boshqaruv uchun zarur bo'lgan tezkor va tahliliy ma'lumotlar yetarli darajada shakllanmaydi. Natijada ortiqcha xarajatlar, samarasiz resurs sarfi va tannarx oshishiga olib keluvchi omillar o'z vaqtida

aniqlanmaydi. Demak, boshqaruv hisobi asosida xarajatlar va tannarx hisobini rivojlantirish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi.

Xulosa

Qurilish korxonalarida xarajatlar va tannarx hisobini boshqaruv hisobi asosida rivojlantirish korxonalar faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qurilish sohasida xarajatlarning murakkab tarkibi, resurslar sarfining yuqoriligi va loyihalarning uzoq muddatli xarakteri xarajatlarni puxta nazorat qilishni talab etadi. Boshqaruv hisobi esa xarajatlarni rejalashtirish, guruhlash, nazorat qilish, tahlil etish va tannarxni aniq shakllantirish imkonini beruvchi samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, boshqaruv hisobi tizimining joriy etilishi qurilish korxonalarida ortiqcha sarf-xarajatlarni kamaytirish, smeta intizomini mustahkamlash, javobgarlik markazlari faoliyatini baholash va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada korxonaning rentabelligi, moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligi ortadi.

Tavsiyalar

1. Qurilish korxonalarida xarajatlarni obyektlar, bo'limlar va javobgarlik markazlari bo'yicha alohida hisobga olish tizimini joriy etish lozim.

2. Smeta ko'rsatkichlari bilan haqiqiy xarajatlarni muntazam taqqoslash va chetlanishlar sabablarini tahlil qilish amaliyotini kuchaytirish zarur.

3. Tannarxni aniq hisoblash uchun to'g'ri va bilvosita xarajatlarni ilmiy asosda guruhlash hamda ularni asosli mezonlar bo'yicha taqsimlash maqsadga muvofiq.

4. Qurilish korxonalarida boshqaruv hisobi jarayonlarini raqamlashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish tavsiya etiladi.

5. Xarajatlar va tannarx hisobini yurituvchi mutaxassislarining boshqaruv hisobi bo'yicha malakasini oshirish korxonalar faoliyati samaradorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

6. Korxonalarda ichki nazorat mexanizmlarini mustahkamlash orqali resurslardan oqilona foydalanish va tannarxni pasaytirish imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev, A. Iqtisodiy tahlil va audit: darslik. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2018. – 236 b.

2. Abdusalomova, N. B. Strategik boshqaruv hisobi: darslik. – Toshkent: Renessans, 2024. – 400 b.

3. Ergasheva, Sh. T., Abdusalomova, N. B. Boshqaruv hisobi: darslik. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2021. – 244 b.

4. Hasanov, B. A., Xashimov, A. A. Boshqaruv hisobi: darslik. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005. – 260 b.

5. Karimov, A. A., Kurbanbayev, J. E., Jumanazarov, S. A. Buxgalteriya hisobi: darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019. – 624 b.
6. Kafiyev, H. H., Avloqulov, A. “Qurilish-pudrat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va auditini takomillashtirish” mavzusidagi ilmiy maqola. 2025.
7. Norbekov, D. E., Misirov, K. M., Toshmanov, C. D. Moliyaviy va boshqaruv hisobi: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018. – 416 b.
8. Pardayev, A. X., Pardayeva, Z. A. Boshqaruv hisobi: darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019. – 556 b.
9. Qurbanov, Z. N., Misirov, K. M. Moliyaviy va boshqaruv hisobi: darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019. – 752 b.
10. Shoalimov, A. X., Tojiboyeva, Sh. A. Iqtisodiy tahlil nazariyasi: darslik. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2021. – 222 b.
11. Xolbekov, R. O. Buxgalteriya hisobi nazariyasi: darslik. – Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. – 200 b.